

TARPKONFESINĖ SAŲEIKA IR TIKYBINIO IDENTITETO PAIEŠKOS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE XVI A. PAB.–XVII A. I PUSĖJE: AKCENTAI RAPOLO KORSAKO „JUOZAPO BENJAMINO RUTSKIO GYVENIME“ (1640)

Mintautas Čiurinskas

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotojas

Viena didžiųjų Lietuvos istorijos dominančių buvo jos geopolitinė ir kultūrinė religinė padėtis tarp Rytų krikščionybės ir toje pusėje esančių slavų bei Vakarų katalikybės. Naujausi istorikų tyrinėjimai vertinant Lietuvos istorinio likimo galimybes šiame regione išryškina tokias iš pirmo žvilgsnio vos ne paradoksalias išvadas: tai, kad Algirdo ir kitų kunigaikščių didžiavalstybinė politika Rusios atžvilgiu pasirodė ne perspektyvi ir iškilus Maskvai baigėsi nesėkme, sutrukdė lietuviams iširti stačiatikių jūroje ir leido pasirinkti katalikišką alternatyvą¹. LDK valstybėje likus didelei daliai stačiatikiškų Rusios žemių, kartu su rusėnų tautinio atskirumo formavimusi vykstant integraciniam procesams, kelių suartėti turėjo ieškoti du vienos valstybės viduje gyvavę paveldėti požiūriai: stačiatikiškasis, kad geras lietuvis – tik stačiatikis lietuvis (turiu galvoje stačiatikius lietuvių kunigaikščius, kurių ne vienas pelnė ypatingą pagarbą minėtų slavų istorinėje atmintyje), ir Alberto Goštauto

išreikštas požiūris, kad stačiatikis rusėnas negali būti geras. Esant tokiai situacijai reikėjo ieškoti kompromisų. Gilesnės integracijos bandymas buvo bažnytinė unija, paskelbta 1596 m. Lietuvos Brastoje (Breste). Į uniją galima žiūrėti ir kaip į bandymą Kijevos Rusios paveldą perimti ir adaptuoti ne pagal Maskvos, o pagal LDK valstybės istorinių realijų kuriamą siužetą. Per religinę uniją neišvengiamai vyko ir kultūrinio suartėjimo, sąveikos procesai. Taip atsirado prielaidos, kad prie sėkmingai atsirėmusio į katalikiškąjį pagrindą ir išlikusio lietuviškojo tapatumo galėjo priartėti su Rytų krikščionyste susijęs kultūrinis potencialas.

Dabar galima konstatuoti, kad tokia dviejų tradicijų pažintis vyko, tačiau jos mastas buvo ribotas, sutiktas pasipriešinimas labai didelis ir unijos istorija pernelyg komplikauta (ypač dėl Maskvos politinės įtakos didėjimo), kad būtų davusi vien pozityvių kultūrinių rezultatų. Jie buvo prieštaringi kaip ir tuo metu prasidėjusi baroko epocha. Tačiau galima teigti, kad religinė, politinė kova ir konfliktai yra rezultatyvus veiksnys kultūrine prasme – jie tiesiogiai susiję su raštija ir tam tikrų jos žanrų iškilimu, aktyviu

¹ Žr. Darius Baronas, „Stačiatikiai kitatikų valdžioje: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atvejais XIII–XV a.“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004–1, 2005, 15 *et passim*.

naudojimu (tai galima pastebėti ir XVI a. 3-iajame dešimtmetyje bei viduryje, kai LDK savų idėjų pripažinimą siekė išsikvototi protestantiškos srovės). Kultūrinių ir religinių įtampų lauke atsiranda įdomūs tekstai. Unitų atveju toks įtampos laukas yra ne tik arši polemika su stačiatikybe, bet ir sritis, kur vyko sąlytis bei realizavosi Rytų ir Vakarų tradicijų „draugystė“, keitimasis idėjomis ir bendras kūrybos darbas. Ypač reikšmingi buvo Vilniaus ir Romos, unitų ir katalikų institucijų bei kūrybinių jėgų, Bazilijonų ordino ir Jėzaus draugijos ryšiai XVI a. pab. ir XVII a.

Tenka konstatuoti, kad unitų literatūra dar neužima deramos vietos lietuviškuose LDK senosios literatūros tyrinėjimuose ir istorijoje. Unitų kūrėjų pavardės, kūriniai dažnai net neaptarti. Taip jie tarsi priskiriami vien siauresniam gudiškajam paveldui, nors jų visuotinė reikšmė ir Lietuvai, ir Abiejų Tautų Respublikai neabejotina. Baltų dėmių priežastys yra objektyvios, bet, esant dabartinei naujų tyrimų situacijai ir norint objektyviai suvokti praeitį, ateina laikas gilintis ir į šią sritį, formuojant kompleksinį požiūrį tiek į LDK, tiek, tarkim, į Vilniaus kultūrinį palikimą bei istoriją.

Užtenka prisiminti raštus, susijusius su istoriniu šv. Juozapato Kuncevičiaus kankinystės ir Meletijaus Smotrickio atsivertimo siužetu². Šie

² Čia paminėsime tik kelis tokius kūrinius – tai Jokūbo Sušos Romoje išleista knyga *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis sanguine Beati Josephi Transformatus sive Meletius Smotricius Archiepiscopus Hieropolitanus Archimandrita Dermanensis Ord. s. Basilii Mag. per Iacobum Susza Episcopum Chelensem et Belensem cum S.R.E. unitum eiusdem Ordinis, ex tenebris in lucem prolatus*, Romae: Ex Typographia Varesii, MDCLXVI (1666), kurioje Smotrickio gyvenimo istorija įrėminta bibliinio Sauliaus (šiuo atveju – bažnytinės unijos persekiotojo) atsivertimo ir tapsmo Pauliumi siužeto (sutrumpintas pavadinimo vertimas būtų *Rusėnų Unijos Saulius ir Paulius, perkeistas Palaimintojo Juozapato krauju, arba Meletijus Smotrickis, Hierapolio arkivyskupas, Dermanės Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino arkimandritas, į*

siužetai girdėti, bet šiandien mums netape reikšminga to meto kultūrinio gyvenimo sampratos dalimi. Tačiau šių asmenybių gyvenimus ir su jų veikla susijusius įvykius aptariantys tekstai, atrodo, visuomenei buvo svarbūs tikrai ne mažiau nei daugelis kitų, iki šiol jau tapusių mūsų savastimi ir žinomais literatūros istorijos objektais. Unitų istorinis patyrimas ir lemiamieji bažnytinės unijos kovų ženklai lengvai tapdavo visos įvairiautės ir įvairiakalbės visuomenės, visų pirma jos elito, savastimi veikiant gyvavusiam interkalbų – lotynų, lenkų, taip pat rusėnų – faktoriui. Norint susidaryti objektyvesnį LDK literatūrinės situacijos vaizdą, unitų tekstus reikėtų tyrinėti kartu su kitais.

Šio straipsnio uždavinys – pristatyti ir literatūriniais, ir konfesinio identiteto tyrimams aktualų šaltinį, iki šiol nežinomą Lietuvos senovės humanitariniuose tyrinėjimuose. Toks daugelį esminių unitų istorijai ir svarbių LDK kultūrai įvykių bei istorinių „bendrųjų vietų“ užfiksuojantis, apibendrinantis ir autentiška asmenine patirtimi paliudijantis kūrinys yra unitų metropolito Rapolo Korsako parašyta jo pirmtako ir globėjo biografija – „Juozapo Benjamino Rutskio gyvenimas“ (1640). Aki-vaizdžios ir šio kūrinio sąsajos su jėzuito Alber-

dienos šviesą iškeltas Jokūbo Sušos, Chelmo ir Belzo vyskupo, esančio vienybėje su Šv. Romos Bažnyčia, iš to paties ordino). Tas pats unitų autorius Suša parašė ir šv. Juozapato Kuncevičiaus gyvenimą *Cursus vitae et certamen martyrii B. Jo. Kuncevicii, Romae, 1665*. Minėtina emblemomis šv. Juozapato gyvenimą vaizduojanti Andriejaus Młodzianovskio knyga *Icones vitae et mortis B. Iosaphat martyris archiepiscopi Polocensis expressae [...] ab Andrea Młodzianowski Societatis Iesu*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1675. Nemažai veikalo aspektų, ypač dailėtyrinių, yra aptarta straipsnyje: Jolita Liškevičienė, „Juozapato Kuncevičiaus gyvenimo iliustracijos: pasakojimas ir emblema“, *Vaizdas ir pasakojimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, 161–175 (Serija „Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai“, 25). Ten pat (p. 163–165) surašyti kiti literatūriniai kūriniai, skirti šv. Juozapatui Kuncevičiui (iki 1668 m.).

to Vijūko-Kojalavičiaus „Ivairybėmis“ bei su kitais unitų istoriniais biografiniais veikalais. Tų kūrinių ryšys atskleidžia, kaip su istoriniais procesais, šiuo atveju su bažnytine unija, susijusios aktualijos, svarbieji įvykiai ir kaip asmenybės tampa istorinės atminties ženklais, reikšmingais visuomeninio ir tautinio identiteto dėmenimis, daugiausia neužmirštais ir iškeltais iš praeities būtent raštijos paminklų ir jų autorių.

„Rutskio gyvenimo“ atveju palankiai sutampa daug dalykų – artimas autoriaus santykis su aprašomuoju asmeniu, dvasinė giminytė. Kitas akcentuotinas dalykas – kad tai vienalaikis šaltinis, atsiradęs netrukus po Rutskio mirties. Su šiomis aplinkybėmis siejasi ir veikalo vertę didina akivaizdus autoriaus informuotumas, dalyvavimas įvykių, visų pirma susijusių su unitų veikla, sukuryje. Dar vienas svarbus veiksnys yra pati autoriaus asmenybė, jo aukšta hierarchinė padėtis, gebėjimas matyti įvykius plačiame religiniame ir tautiniame politiniame kontekste, net kai toks platus akiratis biografiniame veikale yra ribojamas faktų, susijusių su vienu asmeniu, lauku.

Kūrinio autorius Rapolas Korsakas gimė 1595 m. Naugarduko paviete, kalvinistiškoje Polocko vėliavininko Simono Korsako šeimoje. Būdamas devynerių jis neteko tėvų, o į katalikybę perėjo mokydamasis Nesvyžiaus jėzuitų kolegijoje. Juozapas Benjaminas Rutskis Korsaką globoti pradėjo, kai šis studijavo Vilniaus jėzuitų kolegijoje, vėliau (1618 m.) rūpinosi jo mokslais Braunsberge, Prahoje, Romoje, kur šis nuvyko jau įstojęs į Bazilijonų ordiną 1621 m. ir 1624 m. baigė teologijos studijas *Collegium Graecum*, tais pačiais metais gavo ir kunigo šventimus. Korsakas greitai kopė bažnytinės karjeros laiptais ir savo globėjo pastangomis, nepaisant jauno amžiaus, 1626 m. tapo Bazilijonų kongregacijos protoarkimandritu (generolu) ir buvo nominuotas Kijevo metropolito koadjutoriumi, konsekruotas vyskupu, o po savo pirmtako mirties 1637 m. ėmė valdyti Kijevo metropoliją.

Ši biografinį veikalą unitų metropolitas lotynų kalba parašė būdamas Romoje, kur buvo nuvykęs vizito *ad limina*. Tegalima pasakyti, kad sumanymą, kiek suspėjo, vykdė prieš pat savo mirtį, kuri jį ten, Amžinajame mieste, ištyko 1640 m. rugpjūčio 8 d. Tuo metu būdamas Romoje, be kitų reikalų, Korsakas taip pat rūpinosi Kuncevičiaus beatifikacijos proceso užbaigimu³. Pagrįstai galima numanyti, kad galbūt biografinis veikalas turėjo pasitarnauti šventumo opinijoje mirusio metropolito Rutskio beatifikacijos galimai bylai⁴ ir tai turėjo būti vienas iš biografijos rašymo tikslų.

Nepabaigtas kūrinys tuomet liko rankraštis ir nebuvo publikuotas, jo originalas neišliko arba iki šiol nėra rastas. Nors šitaip susiklosčius aplinkybėms veikalas netapo plačiai žinomas, jo aktualumą rodo keli variantai vėlesniuose nuorašuose. Nuorašų tekstai pirmą kartą buvo publikuoti tik XX a.⁵ Yra duomenų, kad Korsakas

³ Dar 1637 m. rugpjūtį Korsakas jau antrą kartą (pirmą kartą – 1628 m.) kaip Romos skirtas prokuratorius dalyvavo Juozapato Kuncevičiaus beatifikacijos procese Polocke. Kuncevičius buvo beatifikuotas neilgai trukus – 1643 m.

⁴ Apie Rutškį, kaip nugyvenusį šventą gyvenimą ir palikusį didžią šventumo šlovę, kalba jėzuitas Albertas Vijūkas-Kojalavičius, jo gyvenimą trumpai aprašęs savo 1650 m. išleisto veikalą *Miscellanea* skyriuje „Memoria aliquot virorum sanctitatis fama a morte celebrium in M. D. Litv.“ („Žinios apie kai kuriuos vyrus, po mirties pagarsėjusius šventumu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“). Vijūkas-Kojalavičius taip pat pabrėžia Rutskio dvasinę bendrystę su vėliau paskelbtu palaimintuoju kankiniu Juozapatu Kuncevičiumi, kurio pavyzdys jį uždegęs. Žr. Vijūkas-Kojalavičius, „Ivairybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje“, *Albertas Vijūkas-Kojalavičius, Lietuvos istorijos ivairybės* 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, 50–55.

⁵ Literatūroje nurodomos šios publikacijos: B. I. Balyk, „Duo documenta ad res gestas Josephi Velamin Rutski, Metropolitae Kioviensis spectantia primo eduntur“, *Collectanea Theologica* 1–4, Warszawa, 1958, 58–86 (vad. Liublino nuorašo, kuriame trūksta pirmųjų 13 skyrių, tekstas); Aleksy Petrani, „Dwa pomniki z dziejów unii kościelnej“, *Archiwa-Biblioteki-Muzea Kościelne* IV, Lublin, 1962, 366–392.

galėjo būti parašęs ar rašyti dar dvi Rutskio biografijas – vieną trumpesnę lenkiškai ir dar vieną, kaip manoma, rašytą hagiografiniam kūriniui būdingu metodu. Reikia pažymėti, kad prieš aptariamąją Rutskio biografiją visuose nuorašuose yra perrašytas trumpas Vijūko-Kojalavičiaus sukurtas Rutskio gyvenimo aprašymas iš *Miscellanea*, taip pat jėzuito Mikalojaus Lancicijaus (1574–1652) sukurtas elogijas, skirtas šiam metropolitui⁶.

Kaip įprasta ir klasikiniams kūriniams lotynų kalba, ir ypač jėzuitų biografistikai, kurios įtaka autoriui, įgijusiam išsilavinimą jėzuitų arba jų globojamose kolegijose, yra neabejotina, „Rutskio gyvenimas“ suskirstytas į skyrelius (*capita*). Kiekvienas iš jų turi skyriaus turinį nusakančią antraštę. Tokių neilgų skyrių numeracija mums išlikusiame tekste siekia 46. Pirmųjų 33 skyrių tekstas išlikęs, atrodo, visas, nedaug tesugadintas. Daugiausia teksto pasigendama iš kūrinio pabaigos. Bent keturi iš paskutinių išlikusių teksto skyrių nėra ištisi, o numeracija rodo, kad visiškai neišliko 36–38, 42 skyriai. Sunku pasakyti, kiek skyrių prarasta ar nespėta pa-

Iki tol daugelis autorių naudojosi 1909 m. straipsnyje pateikta Rutskio gyvenimo aprašymo santrauka: П. Н. Жукович, „Жизнеописание митр. Йосифа Вельямина Рутского, составленное митр. Рафаилом Корсаком и сочинение Рутского об улучшении внутреннего строя униянской церкви“, *Христианское чтение* 231-I, Ст. Петербург, 1909, 1088–1107.

Šiam straipsniui naudotasi naujausia, išsamiausia ir tiksliausia Sankt Peterburge saugomo nuorašo teksto publikacija, kurią parengė Miroslavas Szehda: „Vita Josephi Velamini Rutski conscripta Latine ab eius successore Raphaelo Korsak metropolitae Rhussiae eiusdemque verbis hic transcripta ex manuscripto quod haberi potuit alicubi mutilo, nec absoluto“, *Analecta Ordinis S. Basilii Magni. Miscellanea in honorem Cardinalis Isidori (1463–1963)*, Romae, 1963, 144–182. Toliau straipsnyje šis kūrinio leidimas trumpinant bus vadinamas „Rutskio gyvenimu“, arba lotyniškai *Vita Rutsicii*.

⁶ Miroslavas Szehda, „Vita Rutsicii“. Prima biographia Josephi Velamini Rutskyj, Metropolitae Kioviensis (1613–1637)“, *Analecta Ordinis S. Basilii Magni. Miscellanea in honorem Cardinalis Isidori (1463–1963)*, 138.

rašyti iš kūrinio pabaigos, nes pasakojimas (kuriame, tiesa, nesilaikoma vien chronologinio principo) baigiasi apie 1635 m., o Rutskis mirė 1537 m. Galime teigti, kad turime išlikusią didžiąją sumanyto kūrinio dalį.

Svarbus atrodo jau pirmasis veikalo sakinyss, kuriuo pirmajame skyriuje nurodomi Rutskio gimimo metai ir vieta. Romoje lotynų kalba rašytame kūrinyje, kuris, atrodo, buvo skirtas plačiausiam skaitytojų ratui, sakytume, kiekvienam besidominčiam katalikui ar unitui, Rutskis pristatomas kaip Rusijos metropolitas (*Metropolita Rhussiae* – būtent Rusija vadinant rusėnų gyvenamas žemes ir taip skiriant jas nuo Maskvos valstybės). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kaip nusakoma jo gimimo vieta – visų pirma nurodoma Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, tuo pristatant metropolitą kaip LDK indigeną (nei Europos skaitytojui daugiau girdėta ir dažnai LDK užstojusi Lenkija, nei Abiejų Tautų Respublika neminimos). Paskui kaip metropolijos centras, kurio atžvilgiu patikslinama gimimo vieta, įvardijamas Vilniaus miestas, kuris kartu yra ir sostinė; tik vėliau minima Naugarduko vaivadija ir Rutos dvaras: „Rusijos metropolitas Juozapas, pasauliečiu būdamas vadintas Jonu, gimė 1574 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, vietoje, per 20 mylių nutolusioje nuo metropolijos centro Vilniaus miesto Naugarduko vaivadijoje, nuo paties Naugarduko miesto nutolusio per dvi mylias, tėvų dvare, vadinamame Ruta, nes jis yra prie Rutos upelio“⁷. Iš karto – sykiu su vardais – nurodoma tėvų konfesinė priklausomybė – abu buvę „eretikai“ kalvinistai. Paminima, kad dvi seserys, vėliau ištekėjusios, tapo

⁷ *Josephus Metropolita Rhussiae in saeculo Joannes vocatus natus est anno 1574, in Magno Ducatu Lithuaniae in loco 20 leucis a civitate metropolitana Vilnensi distante, in Palatinatu Novogrodensi, ab ipso oppido Novogrodeco duabus leucis remoto in bonis paternis Ruta dictis eo quod ad fluviolum Ruta dictum situs sit. Vita Rutsicii, 144 (cap. I).*

katalikėmis. O apie Rutskio kūdikystę ir anks-
tyvąją vaikystę, anot autoriaus, žinomi tik du da-
lykai: kad Dievas neleido, jog jis būtų pakrikšty-
tas „eretikų“ – mat krikštą suteikė „graikų apei-
gų“, t. y. stačiatikių, dvasininkas. O vos kelerių
metų būdamas Rutskis, tėvo eretiko paklaustas,
kuo bus užaugęs, atsakė: „Būsiu Dievo tarnas“.
Turime liudijimą, kad buvo daromas aiškus skir-
tumas tarp „eretikų“ kalvinistų ir „schizmati-
kų“ stačiatikių – iš pastarųjų gautas krikštas ne
tik priimtinas, bet šiuo atveju tampa ir geru žen-
klu, patvirtinusi Rutškį ateityje teisingai tar-
nausiant Dievui.

Nuo pirmųjų skyrių Rutskio gyvenimas at-
siskleidžia kaip nuolatinio ieškojimo, nuolati-
nių svarbių dilemų grandinė, kuri tęsėsi nuo
pat vaikystės, paauglystės. Dilemos pasirodo
įveikiamos tik su Dievo pagalba, tik kaip ėji-
mas žingsnis po žingsnio jo numatytu keliu. O
iš pradžių – tiesiog kaip grįžimas prie Dievo
pasirinkus katalikiškąjį kelią. Šio gyvenimo eta-
po aprašyme randama ne viena situacija, kuri
turėjo pasitaikyti daugelio kitų rusėnų konver-
tūtų kelyje: komplikuoti santykiai su tėvais, ap-
linka, kuri vykstant dvasinio gyvenimo poky-
čiams lieka tokia pati, mokslo įstaigos pasirinki-
mas, galiausiai konversijos kryžkelė ir veik-
los sritis paskui.

Biografas neslepia, kad Rutškį tėvas siuntė
mokyti pas kalvinistų mokytojus trijose skir-
tingose vietose, ir net nurodo trijų mokytojų var-
dus⁸ (tai lyg ir visai nebuvo reikalinga katalikiš-
kos dvasios kūrinėje, kuriuo siekiama ir įam-
žinti, ir išaukštinti velionį pirmtaką metropolita-
tą). Kaip ypatingą ženklą, išskirtinį „eretiškoje“
aplinkoje, autorius pamini Rutskio, dar vaiko,
nepaprastą polinkį į skaistumą, tiesiog moterų

⁸ [...] *Felix Velamin [...] dedit illum educandum in
tribus diversis locis in eodem palatinatu Novogrodensi,
tribus Anabaptistarum Antesignanis, et Ministris illo-
rum, Licinio, Moysi et Timotheo. Vita Rutscii*, 145.

vengimą. Tai, kas įvardijama kaip būsimą šven-
tumą pranašaujantis ženklas, buvo daroma ne
dėl mokytojų įtakos, bet *solo doctore interno
DEO* – vedant vieninteliam viduje veikiančiam
mokytojui Dievui.

Renesanso ir baroko biografijose, ypač tose,
kuriose buvo aprašomas asmenų, pasižymėju-
sių šventumu, gyvenimas, chronologinis pasa-
kojimas apie gyvenimo įvykius buvo derinamas
su dorybių aprašymu. Taip yra ir šiuo atveju. Kal-
bėdamas apie herojaus vaikystę ir jaunystę, be-
siskleidžiančioms dorybėms Korsakas paskiria
II ir IV skyrius. Pagrindinės dorybės – įgimti
gabumai, ypač humanitariniams mokslams (*in-
genium docile*), iš prigimties gera širdis, dvasia
(*naturaliter bona anima*), darbštumas, puiki iš-
kalba ir ypač atmintis. Ta proga netrūksta pa-
teiktų gyvų detalių ir apie sugadintą mėnulio
šviesoje beskaitant regėjimą, ir apie tikrą atmin-
ties kultą (*cultus memoriae*), nes Rutskis net
senatvėje atmindavo kartą jaunystėje perskaity-
tas teologijos ar filosofijos tezes, taip pat teisin-
gumo, tiesos jausmą (*sensus veritatis*), kuris ne-
jučia kreipė jaunuolį ir teisingos tikybės link.

Aprašydamas, kaip jaunuolio sielon krito tie-
sos grūdai, Korsakas pateikia trumpą Rutskio
jaunystės metų Katalikų bažnyčios padėties cha-
rakteristiką, labai artimą jėzuitų požiūriui:
Bažnyčia spaudžiama iš vienos pusės schizmos,
iš kitos – Kalvino mokymo, remiamo Vilniaus
vaivados⁹. Padėtį gelbsti tik įsikūrę jėzuitai. Ka-
talikų bažnyčios naudai jie veikia visų pirma per

⁹ Plg. Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų viceprovincijolo
Pranciškaus Sunerio informaciją, surašytą 1570 m. ru-
denį, ypač kur kalbama apie Vilniaus miestą: Paulius
Rabikauskas, „Pranciškaus Sunerio informacija apie nau-
jai įsteigtą Vilniaus kolegiją (1570). Medžiaga senojo
Vilniaus universiteto istorijai I“, Paulius Rabikauskas,
Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai, sudarė Liudas
Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, 54. Apie rusėnų stačiatikių
palankumą unijai su lotynais, mielai atiduodamus
jėzuitams auklėti vaikus žr. *ten pat*, 57.

viešą žodį, pamokslus, kurių jaunas kalvinistas Rutskis ne tik dažnai klausydavosi, bet net tiksliai užsirašinėdavo, kad galėtų kritikuoti. Kai per viešas diskusijas mokytojų akivaizdoje pernelyg gerai pradėjo ginti jo širdyje atgarsį rasdavusius teiginius, jam buvo pradėta drausti klausytis pamokslų, kurių anksčiau klausytis buvo siunčiamas (IV sk.).

Teisingai pastebėta, kad epocha nuo Liublino unijos iki XVII a. 6–7 dešimtmečio nio-kojančių karų su Maskva ir Švedija buvo idėjinės kultūrinės konkurencijos amžius¹⁰ (tai, be abejo, galioja ir religijos sričiai), o visuomenėje vyravo diskusijų dvasia. Viešoji ir net netiesioginė polemika privataus gyvenimo ir asmeninių santykių srityse buvo nuolatinis veiksnys sprendžiant tikybos dilemas. Rutskio biografija šiuo aspektu yra gyvas ir ryškus to epochos bruožo liudijimas. Esminiai pokyčiai jaunojo Rutskio sieloje įvyksta besiklausant religinio katalikų ir „schizmatiko“ Bazilijaus (*Basiliius Suracensis*) disputo, tėvų jėzuitų surengto katalikės Volynės vaivadienės namuose, per kurį Rutskis, pamėgęs katalikų diskutavimo būdą ir dėl kažkokios tiesos šviesos, kuri jo širdyje pasklido per katalikiškus pokalbius, namo grįžo jau kitoks: *propter aliquale lumen Fidei sparsum per viam Catholicae conversationis in corde illius, rediit domum certis de causis iam alter, si non factus, at saltem faciendus*¹¹.

Tuo metu, užsimezgas pirmiesiems artimesniems kontaktams su katalikais, Rutskiui iškyla nauja dilema – tėvas susirūpina, kad jis pirmą kartą priimtų kalvinistišką Komuniją. Tai vyksta gimtuose namuose, įprastinėje aplinkoje, tad jaunas Rutskis nesipriešina tėvo valiai, – tam nėra nė svaraus, apčiuopiamo ar-

gumento, – bet akivaizdžiai jaučia iškilusią dilemą. Dar nepriimdamas apmąstyto savo sprendimo šiuo svarbiu momentu, kai jaučiasi esąs kryžkelėje, jaunuolis išėties ieško maldoje prašydamas Dievo pagalbos – kad jam parodytų kelią, kuriuo reikia eiti (*ut, ostendat illi viam in qua ambularet*). Atsakymas buvo aiškus, nes kilus kažkokiam sąmyšiui namuose apeigos neįvyksta.

Matysime, kad tai pirmoji ryškesnė išgyventa kryžkelės situacija, o jų ilga seka paskui galiausiai nulemia iškentėtą unitiškos tapatybės priėmimą. Kokią svarbą turėjo tolesnei dvasios raidai ir savivokai šis įvykis, rodo biografijos autoriaus liudijimas, kad iki senatvės Rutskis džiaugėsi šiuo būdu – priimdamas „eretišką“ Komuniją – nesusitepęs. Netrukus po to kalvinistiškasis kelias, kuriuo sąmoningai savo valia eita nebuvo, atmetamas pasirenkant katalikybę, ir tai nėra sunkus vidinis sprendimas, laužantis vidinę jauno žmogaus sąrangą, – jam tereikia palankesnių aplinkybių. Todėl toks sprendimas priimamas jau po tėvo mirties ir ne gimtinės aplinkoje, bet išvykus į svečią šalį – tą situaciją Korsakas aiškiai įvardija kaip laisvę (*in libertatem vindicatus Josephus*).

Gabaus jaunuolio dvasioje ir prote katalikiškoji alternatyva laimi, sakytume, „garbingoje konkurencinėje kovoje“. Konversijos argumentai, suformuluoti „Rutskio gyvenime“, yra labai aiškūs ir net pragmatiški. Prahos husitiškame universitete studijuodamas Rutskis supranta, kad „eretikų“ mokslo sistema yra labai bloga, ir jį papiktina palaidas bendramokslų gyvenimas (cap. VI–VII). Rutskis ateina į Prahos jėzuitų kolegiją, kreipiasi į rektorių ir yra priimamas, jam sudaromos sąlygos išpažinti katalikų tikėjimą. Tai ryškus pavyzdys, kaip pasikeitė protestantiškų ir katalikiškų mokslo įstaigų situacija XVI a. pabaigoje visų pirma dėl jėzuitų švietimo tinklo įtakos: dar XVI a. viduryje LDK

¹⁰ Plg.: Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Albinas Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995, 324.

¹¹ *Vita Rutsicii*, 147 (cap. V).

piliečiai daugeliu atvejų grįždavo iš protestantiškųjų Europos universitetų tapę evangelikais ir dėl to skambėjo Katalikų bažnyčios dignitarių skundai, tačiau šiuo atveju viskas įvyksta atvirkščiai.

Nuo lemtingojo konversijos momento Rutskio gyvenimo kelyje įtampų nė kiek nesumažėja, net atvirkščiai. Situacijos neišsprendžia net trejų metų studijos Viurtsburgo universitete, kur nuvyko patartas tėvų jėzuitų, ir puikiai ten apgintos magistro tezės. Tolesnį Rutskio kelią lemia du dalykai. Motina ir globėjai, sužinoję jį priėmus katalikybę, kviečia grįžti ir nutraukia paramą. Tai daro neįmanomas tolesnes teologijos studijas. Išeitį padeda rasti jėzuitas tėvynainis Paulius Bokša, tuometis Lenkijos provincijos prokuratorius, kaip pabrėžia rašytojas, lietuvis (*natione Lithuanus*)¹². Jis tame pat mieste atsidūrė grįždamas iš Romos ir, kai kreipėsi Rutskis, patarė vykti į Romą, į *Collegium Graecum*, kur galės nemokamai studijuoti teologiją. Kelionė į Romą (ten Rutskis atvyko 1596 m.) buvo ir dvasinė kelionė (*peregrinatio spiritualis*), kurioje jis galėjo realizuoti savo karštą jaunatvišką pamaldumą įveikdamas kliūtis ir nepriteklių – tokia ji buvo daugelio Lietuvos jaunuolių, ypač jėzuitų, gyvenime¹³.

Atvykus į Romą pasirodo, kad studijos *Collegium Graecum* susijusios su naujais išsūkiiais jaunam vyrui renkantis tolesnį gyvenimo kelią: dar prieš stodamas į kolegiją, Rutskis susipažįsta su jos taisyklėmis, kuriose randa reikalavimą baigusiesiems kolegiją gyventi laikantis graikų apeigų. Ta proga nuodėmklausiu išdėsto savo

¹² Įdomu, kad žinome, jog Bokša buvo iš Slucko kilęs rusėnas, be lenkų, vokiečių, italų, mokėjęs ir lietuvių kalbą. Jo biografiją žr. Rabikauskas, 163–164, 183–189.

¹³ Plg. Mintautas Čiurinskas, „Tikrovės akcentai XVII a. LDK jėzuitų biografijose“, *Istorinė tikrovė ir iliuzija. Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, 79 (Serija „Vilniaus dailės akademijos darbai“, 21).

nuomonę apie graikų apeigų krikščionybę Rusijoje (*in Rhussia*) – ten nesą jokios tvarkos, viskas apleista ir kelia tiesiog siaubą, o ganytojai neišsilavinę, klesti nemokšiškas. Akivaizdu, kad toks aplinkybių siūlomas pasirinkimas tuo metu atrodo nepriimtinas, todėl nuodėmklausio sustiprintas ir paragintas apmąstyti, gal Dievas taip jį nori padaryti tos tautos vedliu, jaunas Rutskis gauna galimybę baigti visą kursą nepriimdamas išipareigojimo įvykdyti šią sąlygą, tačiau galimybę tai padaryti turėdamas prieš akis. Ši aplinkybė per studijas jį paskatina savo noru gilintis į Bažnyčios tėvų raštus – ir kad iš jų pasisemtų žinių apie graikų apeigas, ir kad pajustų apaštališkąją jų prasmę. Korsakas akcentuoja, kad šios studijos rado atgarsį jaunojo konvertito širdyje, ir užbėgdamas už akių perduoda jau senatvėje Rutskį sakius, kad gailisi, jog būdamas jaunesnis nepažino to, ką jau būdamas suaugęs vyras turėjo mokytis nuo pradmenų¹⁴.

Ketveri metai Romoje (vėliau iki senatvės juos su ašaromis prisimindavo ir pasakodavo, ką per juos matė ir patyrė) prabėga atidėjus galutinį apsisprendimo klausimą, iškilusį stojant į *Collegium Graecum*. Tai laikas, kurį būtų galima vadinti pažinties su nauja identifikacine galimybe ar net atidėliojamos tapatybės laiku. Baigiantis studijoms neišvengiamai iškilo apsisprendimo būtinybė. Čia vėl lemiamas vaidmuo tenka kartą jau Rutskiui svarbų patarimą davusiam t. Bokšai, tuo metu buvusiam Romoje. Jis tampa tolesnio Rutskio gyvenimo kelio kūrėju (*tantae Author viae vitaeque*). X sk. gana smulkiai aprašoma, kaip Bokša, su kuriuo tarėsi Rutskis, slapta nuo pastarojo informuoja patį popiežių apie daug vilčių teikiančią jaunuolį ir prašo, kad lieptų jam prisiekti laikytis graikų apeigų, jog

¹⁴ *Liquefiebat cor illius, dum penitus scrutaretur sanctas Ecclesiae ceremonias a SS. Patribus institutas mysteriis plenissimas. Vita Rutscii*, 152 (cap. IX).

šis galėtų pasidarbuoti rusėnų Bažnyčiai. Biografijos autoriaus perteiktas trumpas per vizitą pas popiežių įvykęs dialogas tarp Šventojo Tėvo ir apstulbusio dėl netikėto jam reikalavimo Rutskio yra viena iš emociškai ryškiausių biografijos vietų: Rutskis, besiginantis, kad net nežino, kas tai yra rusėniškos apeigos, ir kad nepažįsta nė vienos rusėniškos raidės, yra gimęs kalvinistiškoje šeimoje ir perėjęs į Romos katalikų tikėjimą, dėl šventojo paklusnumo dorybės buvo priverstas duoti amžinų įžadus laikytis graikų apeigų.

Net ir tokia priesaika nesuteikia ramesnės tėkmės gyvenimui, neužbaigia dvejonų, o tik atveria naujas. Kyla daugybė kliūčių, vidinių ir išorinių, realizuoti be subrendusio vidinio apsisprendimo prisiimtą įsipareigojimą, tapusį našta ir dėl apvertkinos bažnytinės unijos padėties, kurią randa grįžęs namo, į Vilnių. Kad ši unitiškoji tapatybė taptų savastimi, tenka nueiti dar gana sudėtingą ieškojimų kelią, kuriame motinos ir artimųjų siekis apvesdinti iš svečių kraštų grįžusį sūnų, perduoti dvarą ir įtraukti į pasaulietinį gyvenimą bei puotas asketiškai gyvenusį Rutškį yra tik paprasčiausieji epizodai. Neišspręsta vidinės tapatybės problema verčia neramią Rutskio sielą ieškoti savirealizacijos galimybių, kurias net galima pavadinti ekstremaliomis. Pasitaikius progai jis pasisiūlo į bendrakeleivius net iki Persijos keliauti planuojančiam popiežiaus pasiuntiniui basajam karmelitui Pauliui nuo šv. Simono. Tik Dievo valia šis savotiškas bėgimas iš tėvynės, kurioje tebeslegia neišsprendusios situacijos našta, trunka palyginti neilgai – tenuvykusiam iki Maskvos kelionės vadovas nurodo jam grįžti ir vykdyti popiežiui duotą įsipareigojimą gyventi pagal graikų apeigas. Vilniuje Rutskis tebesijaučia esąs kryžkelėje (*ut positus in bivio, et quo se verteret penitus ignarus*), o į būsimą kelią jį kreipia pažintis su neseniai šv. Bazilijaus regulos vienuoliu tapusiu Kuncevičiumi. Tarsi nuolatinės įtampos ku-

piname romane dvasinės paieškos lemia dar keltą netikėtų gyvenimo siužeto vingių. Ryžtingai ieškodamas išėities Rutskis nuvyksta į Romą antrą kartą, ten per pusmetį atkakliomis pastangomis sugeba išsirūpinti popiežiaus atleidimą nuo priesaikos gyventi pagal graikų apeigas ir galimybę vietoj to stoti į pasirinktą katalikišką vienuoliją – basųjų karmelitų arba jėzuitų ordiną. Bet po šio laimėjimo grįžus į Vilnių jaunystės ieškojimai baigiasi tiesiog paradoksaliai – stojimu į unitų vienuolius. Nuo tada unitiškoji tapatybė tampa veiklios asmenybės savastimi visam gyvenimui.

Tyrinėtojai paprastai neskiria daug dėmesio šiam, pirmajam, Rutskio gyvenimo etapui, kelio ieškojimo laikui¹⁵, nes dėmesys telkiamas aptarti reikšmingai jo kaip pirmtako metropolito Ipatijaus Pociejaus pagalbininko ir plačiai vėlesnei veiklai einant metropolito pareigas. Tačiau tikibinio identiteto bei tapatybės klausimams spręsti įdomesnė ir svarbesnė yra kaip tik ši, pirmoji, biografijos dalis, – tarsi identiteto, visų pirma tikibinio, paieškų kelias, atskleidžiantis tiek šios raidos įvykių istoriją, įvairias kliūtis ir sunkumus, tiek dvasines ieškojimų priežastis, psichologinę asmens jauseną, reakcijas ir padarinius. Tokių biografinio pasakojimo pobūdį lėmė introspektyvus jėzuitiškos dvasinio gyvenimo praktikos (ypač *Exercitia spiritualia*) išlavintas autoriaus žvilgsnis, šį patyrimą adaptavusi jėzuitiškoji biografistikos tradicija¹⁶, taip pat

¹⁵ Tai galima pasakyti ir apie mokslinę jo biografiją: Mirosław Szegda, „Rutski (Welamin Rutski) Jan h. Wąż, w zakonie Józef (1574–1637)“, *Polski słownik biograficzny* 33, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1991, 256–260.

¹⁶ Tyrinėtojų pastebėta, kad net rašydami istoriją jie tarsi atlieka šv. Ignaco „dvasines pratybas“: Eduard Feter, *Storia della storiografia moderna*, traduzione di Altiero Spinelli, Milano, Napoli: R. Ricciardi, 1970, 360. Ypač šis teiginys tinka jėzuitų biografijoms, žr. Čiurinkas, 77–84.

artimas asmeninis biografo santykis su aprašomuoju pirmtaku metropolito soste.

Įdomių duomenų, be kitų veiksmų, turėjusių reikšmę Rutskio gyvenimo keliui, gali teikti ir žvilgsnis į biografijos topografiją – vietas, kuriose ir vyko intensyviausias dvasinis gyvenimas, subręsdavo ar stebuklingai rasdavosi lemtingi sprendimai tiek pačiam Rutskiui, tiek unijai. Šiame biografiniame kūrinyje tai daugiausia Vilniaus miestas (nuo kurio netoliese yra ir namai) ir Roma. Tai vietas, į kurias sugrįžtama, o kas vyksta tarp šių miestų ar toli nuo jų, dažnai yra vienkartiniai epizodai.

Ypač atkreiptinas dėmesys į Vilniaus reikšmę ir vaizdavimą „Rutskio gyvenime“. Vilnius svarbus ne tik kaip vieta, kur prabėgo didelė biografijos herojaus gyvenimo dalis. Tai erdvė, kur vyksta intensyvi idėjų, visuomenės, tikybinių grupių sąveika, kova, ir čia dažniausiai atsitinka tiek jam asmeniškai, tiek jo kaip metropolito veiklai lemiami įvykiai. Akivaizdu, kad LDK sostinė yra ypatingas centras. Maža to, galima pastebėti, kad miestas ir jo žmonės bei institucijos – tiesiog gyvas veikėjas, nuo kurio daug priklausė ir bažnytinės unijos likimas, ir ryšys tarp Vakarų katalikybės su centru Romoje bei maskvėniškos stačiatikybės civilizacijų ar civilizacinių modelių. Šiuo požiūriu „Rutskio gyvenimas“ – šaltinis, gyvai liudijantis dabarties istorikų (Alfredo Bumblausko ir kitų) akcentuojamą Vilniaus istorinį išskirtinumą ir vienintelės Europos sostinės, stovinčios ant dviejų pasaulių – lotyniškojo ir bizantinio – ribos, vaidmenį.

Nors, anot šiuolaikinio Rutskio biografo, metropolitas retai buvodavo savo Naugarduko ir Vilniaus rezidencijose, nes asmeniškai vizituodavo savo didžiulę dieceziją (tai daryti jam vėliau padėjo Korsakas), dažnai aplankydavo tolimus sau pavaldžius vyskopus, važinėjo į Var-

šuvą¹⁷, šioje biografijoje Vilnius yra daugeliu prasmių reikšmingesnis už kitas veiksmo vietas, ir rašančiojo žvilgsnis – tarsi jis būtų Vilniuje, žvelgtų iš čia.

Vilniaus sąvoka greta gimtinės – Rutos dvaro – labai artima „namų“ sąvokai. „Namo“, į Vilnių, Rutskis grįžta ir iš pirmosios (1596–1603 m.), ir iš antrosios (1606 m.) savo kelionės į Romą, kur praleido pusmetį ir pagaliau su džiaugsmu gavo iš popiežiaus dispensą nuo priesaikos gyventi pagal graikų apeigas. XVI biografijos skyrius vaizduoja lemtingą Rutskio gyvenimo momentą, kai jis, jau nebeturėdamas minties ir išsilaisvinęs nuo įpareigojimo tapti unitu, visiškai netikėtai visam laikui pasuka būtent šiuo keliu. Vilnius tampa ta vieta, kur stebuklingu būdu Aukščiausiojo sprendimas (*Decretum Altissimi*) užbaigia abejonių ir svarstymų kelią. Savuosius „namus“, savąją tapatybę čia pagaliau atranda ir Rutskio siela. Tėvai jėzuitai, dvasiniai Rutskio patarėjai, tampa tik įrankiu Dievo rankose jam stojant į vienuolius bazilijonus ir priimant unitiškąją tapatybę, tokiu nepaprastu būdu „primetamą“ iš aukščiau: po viešo pamokslų nieko panašaus nesitikintis Rutskis išgirsta t. Valentino Fabricijaus tariamus žodžius: „po aštuonių dienų, artimiausią sekmadienį, ponas Jonas Rutskis, kurį puikiai pažįstate, stoja į šv. Bazilijaus vienuolius Švč. Trejybės vienuolyne. Visi kviečiami į šias iškilmes“. Šių žodžių sukrėstas Rutskis vos nenualpsta. Tačiau ryžtingai imasi ginti savo poziciją: iškilmingai kreipiasi į rektorių dėl patirtos iš pamokslininko neteisybės, tačiau šis iškviestas sakosi pasiruošęs prisiekti, kad sąmoningai nieko panašaus nesakęs, jei pasakęs, tai Dievo valia. Juozapo nepatenkina toks paaiškinimas, jis savo bylą atiduoda Vilniaus vyskupo Abraomo

¹⁷ Szegda, „Rutski (Welamin Rutski) Jan“, 259.

Vainos nuožiūrai, net apkaltina pamokslininką apsimetinėjimu. Tačiau vyskupo patarimas nespriešinti taip besireiškiančiai Šventajai Dvasiai, taip pat pareiškiamą visokeriopą paramą nulemia susitaikymą su tokia eiga. Per savaitę Rutskis dar tariasi su draugais, pasitaiso pašlijusi sveikata ir galiausiai 1607 m. rugsėjį kartu su vienuolio apdaru pasaulietiskąjį Jono vardą pakeičia į pasirinktą naują Juozapo¹⁸.

Tokia dvasinių paieškų situacija, iš kurios išeitis randasi tik stebuklingu būdu, rodo rusėnų kilmės konvertito kataliko vidinio apsisprendimo sudėtingumą tėvynėje diegiamos bažnytinės unijos akivaizdoje. Biografijoje detalios atskleista vidinė kova ir raida mums leidžia aiškiau, gyviau įsivaizduoti daugelio rusėnų bajorų padėtį ir dilemas XVII a. pirmojoje pusėje, visų pirma konfesiniu aspektu.

Davus vienuolio įžadus „čia pagaliau nurimtas neramus Juozapo protas ir siela, po žemes ir jūras ieškojusi ir neradusi ramybės“ – tokiais žodžiais biografijos autorius įvardija tai, ką galima pavadinti pasiekta tapatybe. Ji apmąstyta ilgai ieškojus ir pagaliau gana netikėtu būdu priimta, vėliau iš karto išsiskleidžia kaip aktyvi asmens veikla, tampa drąsiai teigiama ir veikliai realizuojama plačioje viešojoje erdvėje.

Vilniuje prasideda Rutskio unitiškoji veikla: pirmiausia aplink save buriama kartu su juo į vienuolius bazilijonus įstoję jaunuoliai ir kiti jauni vienuoliai unitai, jų netrukus surenkama dešimt, taip pat statomos ir įrengiamos vienuoliškam gyvenimo būdui tinkamos patalpos prie Švč. Trejybės bažnyčios. Čia jis veikia kaip asmuo, nuo kurio vis labiau priklauso nuolatinėje kovoje su stačiatikiais (juk Vilnius – ir stačiatikybės centras LDK) išbandomas bažnytinės uni-

jos gyvybingumas: paskiriamas Vilniaus arkimandritu, vėliau – metropolito koadjutoriumi ir galiausiai tampa Kijevo metropolitu. Antroji gyvenimo pusė – ne ieškojimų, bet aktyvios Rutskio veiklos ir augančio jo autoriteto laikotarpis – daugiausia ir domina šiuolaikinius istorikus, tačiau mūsų pasirinktu tyrimo aspektu ši biografijos dalis svarbi jau ne asmeninės konfesinės tapatybės paieškoms tirti, o svarbiems tarpkonfesinės sąveikos ir kovos momentams fiksuoti. Kai kurie iš jų tapo itin svarbūs unitiškos tapatybės istorijoje.

Tolesniame biografiniame pasakojime yra nemaža nuolatinio unitų glaudaus bendradarbiavimo su jėzuitais pavyzdžių. Kai Rutskis burią bazilijonus novicijus, reikšmingas pasirodo tėvų jėzuitų patarimas užmegzti pažintį su šių studentais, kviešti juos į savo vienuoliją. Toks neregėtas geranoriškumas (tiesiogiai mažinant potencialių kandidatų į jėzuitus skaičių) ir paties Rutskio pavyzdys duoda rezultatų – įsteigiama suburtų novicijų mokykla, kurioje pats Rutskis ir yra pagrindinis mokytojas (XIX sk.).

Didžiausias pavojus iš susimokiusių stačiatikių ir juos slapta palaikančio Vilniaus arkimandrito Samuelio Sienčylos kyla tuomet, kai pasiseka su reikalais Rutškį išvilioti iš Vilniaus. Jų pinklėms ir spaudimui su jaunaisiais vienuoliais likęs Rutskio bendražygis Juozapatas (būsimas kankinys ir šventasis) pajėgia atsispirti vėlgį tik pasinaudojęs jėzuitų parama ir patarimu. Jėzuitai ypač remia tolesnes jaunų unitų studijas įvairiose institucijose (XXVI sk.), vėliau būdamas Romoje iš Jėzaus draugijos generolo Rutskis išrūpina, kad du Lietuvos provincijos tėvai jėzuitai būtų skiriami dvasiniais mokytojais Bazilijonų vienuolyno novicijams (XXXIX sk.).

Itin didelę įtampą pasiekia unitų ir stačiatikių dizunitų priešiškus 1608–1609 m. Garsiausi tų įvykių, grėsusių smurtu ar juo pasibai-gusių, vėliau buvo perpasakojami kitų unitų ir

¹⁸ Galbūt neatsitiktinai, nes evangelinis šv. Juozapas – visų pirma vyras, klusniai vykdamas jam apreiškta Dievo valią.

katalikų autorių. Pirmiausia išaiškėja schizmatikų sukurstytos liaudies ketinimai užpulti unitų vienuolius, nužudyti Ruskį ir užimti vienuolyną (XXII sk.). Laimei, sąmokslas iškyla aikštėn ir čia tarsi visas Vilniaus miestas, kuris neveltui suvoktinas kaip Šv. Bazilijaus ordino lopšys, imasi ginti vienuolius unitus ir Švč. Trejybės bažnyčią. Vilniaus vaito tarnas pirmasis žinia apie sąmokslą perduoda katalikams iš magistrato, šie – kolegoms tarėjams, tie – Pilies teismui, t. y. vaivados pavaduotojui, pastarasis – pačiam Vilniaus vaivada. Miestas sulaukia valdžios nurodymų, ginkluojasi, statoma sargyba, ginkluotas būrys stovi rotušės (turgaus) aikštėje, miestas ir pilis numatyto sąmokslu išvakarėse ir naktį budi. Viskas baigiasi taikiai, pavojus nevirsta pasiryžusio mirti už bažnytinę uniją Ruskio kankinyse, bet miestas savo veiksmais parodo, kad bažnytinė unija yra priimta kaip jo dalis, jo savastis, integrali ir ginama daugiakultūrinės ir daugiakonfesinės realybės dalis.

Vėliau dizunitams užėmus Vilniaus cerkves, prasideda bandymai išplėsti iš unitų rankų ir Švč. Trejybės bažnyčią, kurioje reziduoja Vilniaus arkimandritu paskirtas Ruskis. Bene didžiausias pavojus iškyla, kai dizunitų „pseudorarkimandritu“ Samuelio vadovaujama į vienuolyno kiemą įsiveržia tūkstantinė stačiatikių minia, tačiau ją iš bažnyčios po pamaldų išėjusiems Ruskiiui ir Kuncevičiui su kitais vienuoliais stebuklingai pavyksta vien žodžiais išvyti iš vienuolyno. Ši diena (1609 m. gegužės 9-oji pagal senąjį stilių) buvo Keturiasdešimties šventųjų kankinių šventė ir ji su dėkingumu vėliau buvo bazilijonų švenčiama, prisimenant būtent šį įvykį.

Palankus unitams buvo ir teismo sprendimas, kurį lėmė valdovo, tuomet atvykusio į Vilnių, įsikišimas. Šventoji unija paskui pagaliau pakelia galvą, visose miesto bažnyčiose giedamas *Te Deum* (*Unio Sacrosancta caput extulit*

caelo gratum Te Deum laudamus tota civitate in ecclesiis decantatum. Cap. XXIV.).

Tų pačių metų rugpjūtį rotušės aikštėje į unitų metropolitą nesėkmingai kėsinasi stačiatikių įkalbėtas žudikas¹⁹. Tai vienas garsiausių unitų patirto smurto atvejų bažnytinės unijos istorijoje (po Juozapato kankinystės), nes atvirai ir dar pačiame Vilniaus centre buvo kėsintasi nužudyti Unitų bažnyčios aukščiausiąjį hierarchą, taip pakertant ir pačią uniją. Įvykis aprašomas atskirame skyrelyje, gana detalai, mat jame dalyvavo ir pats Ruskis. Pasikėsinimas buvo įvykdytas 1609 m. rugpjūčio 11 d. (Korsako duomenimis – 12 d.), kai metropolitas Ipatijus Pociėjus, lydintas nemažo būrio artimųjų, ėjo turgaus (rotušės) aikšte. Nuo žudiko kirčio į kaklą jį išgelbėjo tik iškelta apsiginti ranka, laikiusi lazda, perkirstas žiedas ir dviguba grandinė, ant kurios kabėjo arkivyskupo kryžius. Senolis metropolitas liko gyvas, pargriuvusį jį savo kūnu pridengia pats Ruskis. Kraujuojantis metropolitas priimamas „vieno senatoriaus“ namuose, jį aplanko visi kiti tuo metu Vilniuje buvę senatoriai ir net valdovo pasiuntiniai. Juozapas paėmęs skubiai nuneša nukirstuosius pirštus į savąjį vienuolyną (kiti šaltiniai²⁰ mini, kad ant Švč. Trejybės cerkvės altoriaus juos padėjo kartu su Juozapatu Kuncevičiumi). Skyrelio pabaiga itin aiškiai atskleidžia, kodėl ne vien su pasipiktinimu šis įvykis buvo minimas daugelio katalikų ir unitų autorių: tai lemia krikščioniškas požiūris į kankinyse pelnomą ypatingą dievišką paramą teisiam reikalui ar veiklai. Atbėgęs į vienuolyną Ruskis „džiaugsmingai gieda *Te Deum*,

¹⁹ Korsakas nemini vardo, pasako tik, kad jis buvęs iš vieno senatoriaus, kurio tuomet nebuvo Vilniuje, karių pėstininkų: [...] *e militia pedestri cuiusdam senatoris tunc absentis ille fuerat. Vita Ruscii*, p. 169 (cap. XXV).

²⁰ Taip pasakoja XVIII a. unitų istoriografas ir hagiografas I. Stebelskis, plg. D. Barono komentarą: Vijkas-Kojalavičius, 127.

nes pranašiška numatė, kad iš pralieto gerojo ganytojo kraujo sudygs Viešpaties žmonių sėkla gausiose ateinančiose kartose. Be to, Juozapas, jau būdamas metropolitu, sakė, kad tuo metu visi buvo tos nuomonės, jog tuo pralietu krauju bus pašalinti visi sunkumai tuomet akivaizdžiai ėmusiai prisikelti rusėnų unijai²¹.

Apgynus unijos reikalą Vilniuje ir čia subrandinus nemažą būrį jaunų unitų vienuolių „Juozapas neleido, kad šis naujas žibintas būtų laikomas vien tik Vilniaus vienuolyno ribose“, – iš Vilniaus, kaip aiškaus centro, plečiama veikla, siunčiami vienuoliai ir pradedami steigti kiti vienuolynai LDK rusėniškose žemėse (cap. XXVII). Tolesniame Rutskio gyvenimo aprašyme chronologinis pasakojimas apie jo veiklą platinant ir stiprinant bažnytinę uniją bei užimamas vis aukštesnes bažnytines pareigas derinamas su skyriais apie metropolito dorybes, dvasios tvirtumą, pamaldumą ir kitas būdo savybes, padėdavusias įveikti sudėtingas situacijas: sunkmečiu aprūpinti vienuolyną ir daugelį jo globojamų Dievo tarnų vienuolių būtiniausiai išgyventi reikalingais dalykais (cap. XXVIII) ar išlaisvinti nuo dvasinių sunkumų ir padrašinti patarimu, net savais, neįprastais būdais, pvz., plakimusi rykštėmis (cap. XXIX). Visas skyrelis skirtas jo pranašystės dovanai (cap. XXX). Jame ypač įdomi vieta, kur demonstruojama stebuklingai Rutskio išvelgta būsima Korsako tiesioginė ir dvasinė įpėdinystė – tai Rutskis išpranašavo, kai pamatė jį, dar tik 12-metį, patarnaujantį Naugarduke jėzuitų laikytoms mišioms, neseniai (kaip ir jis pats kadaise) iš kalvinizmo

²¹ *Te Deum laudamus laetus canit, eo quod sanguine boni Pastoris semen Dominici gregis in amplam posteritatem prophetico veluti spiritu crescere providebat. Dicebat subinde Josephus iam Metropolita, quod illo tempore omnes eius essent opinionis, quod illa sanguinis effusione omnes omnino Ruthenae Unionis tum plane resurgentis difficultates fore auferendas [...]. Vita Rutscii, p. 170 (cap. XXIII).*

perėjusį į katalikybę. Taigi matomas ypatingas biografinis panašumas, kai trijų konfesijų kaita kartojasi ne tik metropolito ir jo įpėdinio gyvenimuose, – šiuo atveju sutampa ir rašančiojo bei aprašomojo religinė patirtis.

Ypač įdomus XXXII sk., kuriame aprašomi, tiesa, dažnai neminint pavardžių, atvejai, kai uolusis metropolitas savo asmeninėmis pastangomis patraukė kai kuriuos asmenis į Unitų bažnyčią. Akcentuojama šios sielovadinės veiklos vieta vėlgi yra Vilniaus miestas ir jo gyventojai: „Ir nors Juozapas saugojo visas jam pavestos provincijos avis, daugiausia pastangų skyrė į Šventąją Bažnyčią patraukti Vilniaus gyventojus“²². Į vienybės su Roma kelią vienus jis atvedavo įveikdamas atviroje kovoje, kitus – pelnydamas palankumą lankstumu ir teikiamomis įvairiausiomis paslaugomis, kai kuriuos paremdamas tarsi tėvas, dar su kitais elgdamasis kaip globėjas, teisme gindamas jų bylas, – taip į Bažnyčią patraukęs didelę miesto gyventojų dalį. Tarp kelių biografo aprašytų konkrečių atvejų randamas *explicite* paminėtas ir svarbus unitų bei stačiatikių kovoje Smotrickio asmuo. Minimi būtent Vilniuje vykę disputai, Rutskio atsakas į šio leidžiamas knygas savosiomis, kurių argumentams Smotrickis negalėjęs atsispirti ir galiausiai būtent Rutskiui atlikęs išpažintį ir šventai miręs. „Kova dėl sielų“ vykusį, galima sakyti, net iki mirties – taip paveiktas tvirto Rutskio tikėjimo, maldos ir įžado nevalgyti, jei neatsiverstų, neofitas unitas Vilniaus pirklys Antonijus Kulaha, kuris mirties akivaizdoje buvo nuo unijos atsimetęs, išsižada „schizmos“ ir net užrašo savo turtus unitams. O apie 1610 m. įvykusiame dispute Rutskis taip įveikė Šv. Dvasios vienuolyno „pseudoarkimandritą“,

²² *Et licet omnibus commissae sibi provinciae ovibus invigilaret Josephus, Vilnensibus tamen incolis S. Ecclesiae apponendis maximum adiecit studium. Ibid., p. 174 (cap. XXXII).*

t. y. stačiatikį, vienuolyno viršininką Leontijų Karpovičių, kad atvertė pagrindinius schizmatikus, ir šie nuo tol visi liko ištikimi bažnytinei unijai (XXXII sk.).

Nors šio biografinio kūrinio likimas susiklostė taip, kad jis liko ne tik nebaigtas, bet ir defektuotas, paskutiniai išlikę skyriai rodo, kad buvo parašyta didžioji veikalo dalis ir artėta prie jo pabaigos. Priešpaskutiniame išlikusiame XLIII sk., kuriam trūksta ir pavadinimo, ir pradžios, kalbama apie didžiausias netektis unijai. Užsimenama apie Ruskio išrūpintą draudimą pereiti iš unitų į katalikus, plačiau kalbama apie Bažnyčios aukštųjų vyrų, artimų Ruskio bendražygių mirtį, ypač tų, kurie galėjo tapti ar buvo numatyti jo įpėdiniais. Visų pirma minima Kuncevičiaus, 1623 m. Vitebske nužudyto stačiatikių, kankinystė. Nors ši šventa bendražygio mirtis visuomet buvo šlovingas pavyzdys Ruskiui, ją išgyveno su ypatingu sielvartu. Visą gyvenimą su ašaromis apgailėdavęs ir savo įpėdiniu numatyto, valdovo bei popiežiaus patvirtinto Adriano Podbereskio ankstyvą mirtį 1625 m. grįžtant iš studijų Romoje. Apie save, nuo 1626 m. tapusį metropolito koadjutoriumi, Korsakas neužsimena.

Šiuolaikinio istoriko nuomone, Ruskio nuopelnai, susiję su bažnytinės unijos diegimu, yra šie: pats unijos įtvirtinimas ir sklaida (minima, kad asmeniškai su Katalikų bažnyčia suvienijo beveik tris milijonus tikinčiųjų²³), Bazilijonų ordino – veiksmingiausio unijos įgyvendinimo įrankio – reformavimas, nuopelnai keliant dvasininkų išsilavinimo lygį ir stiprinant drausmę. Išlikusi Ruskio biografija leidžia pajusti, kaip, kokia kaina tai buvo pasiekta ir kaip realizuojama unijos idėja pynėsi su asmeniniu žmo-

gaus gyvenimo keliu. Kartu atskleidžiami dvasiniai šaltiniai, iš kurių garbingasis metropolitas sėmėsi jėgų nesibaigiančiose konfliktinėse situacijose. Korsako rašytoje biografijoje akivaizdi ir LDK valstybingumo tradicija, tam tikras lituanocentrizmas, jau aptarta Vilniaus svarba. Tai, kas buvo svarbu šiame amžininko liudijime, taip pat išnyksta šių laikų mokslininko istoriko rašomoje Ruskio biografijos versijoje²⁴.

Turtingas Ruskio gyvenimas ir parašytoji biografija stebina įvykių gausa. Tai galima pasakyti ir apie ankstyvąjį gyvenimo tarpinį iki apsisprendimo pereiti į graikų apeigų katalikybę, tiek apie vėlesnįjį, kuriame svarbiausia veikla, net kova už bažnytinės unijos likimą. Iki gyvenimo pabaigos Ruskis patyrė daugybę išbandymų, kuriuos visus sunku būtų išvardyti, bet kai kurie iš jų tapo neatsiejami nuo Ruskio vardo, nuo unijos istorijos. Apie tokius įvykius verta pasvarstyti kitų svarbiausių unitų XVII a. I pusės istorijos įvykių kontekste. Garsiausi jų formavo visuomenės nuomonę, santykį, simpatijas, priėmimo, sekimo, savęs radimo ir identifikavimo ar atmetimo, priešinimosi reakcijas, figūravo viešojo disputo erdvėje, rėmė ir lėmė vienos ar kitos pusės, visuomenės dalies argumentus.

Įdomu, kad šiuolaikiniam tyrinėtoji besiperšančią išvadą, jog amžininkų sąmonėje į visumą buvo jungiami visi biografinio pobūdžio darbai, kuriuose galima rasti žinių apie Kijevo metropolito ir kitų žymiausių unijos istorijai vyrų gyvenimus, galima pagrįsti tiesioginiu amžininkų liudijimu. Publikuotuose veikaluose besikartojantys įvykiai amžininkų sąmonėje tapdavo bendrosiomis vietomis, susijusiomis su šiuo bažnytinės unijos platintojo gyvenimu, ir visuotinai atpažįstamomis emblemomis, neatskiriamomis nuo jų istorinio paveiklo bei

²³ Szehda, Miroslaus, „*Vita Ruscii*“: *Prima biographia Josephi Velamin Ruskij, Metropolitae Kioviensis* (1613–1637), op. cit., 136.

²⁴ Turiu galvoje minėtąjį M. Szehdos biografinį straipsnį „Lenkų biografiniam žodyne“.

įvaizdžio. Tai labai ryšku iš asmens, sudariusio aptariamo kūrinio nuorašą, komentaro. Sankt Peterburgo nuorašas, kurio publikuotu tekstu čia naudojama, yra rankraštiniame *in folio* formato kodekse, kuris buvo sudarytas apytikriai popiežiaus Inocento XI pontifikato laiku (1676–1689). Kodekso pabaigoje sudarytojas savo parengtose pastabose ar epilogė mini kitas dvi biografijas – dar vieną Korsako parašytą bei t. Dominyko Ottolino parengtą ir įteiktą popiežiui; taip pat tiesiogiai Rutskiui neskirtus kūrinius – Jokūbo Sušos parašytus Kuncevičiaus bei Smotrickio gyvenimus²⁵ ir t. Alberto Kortyckio 1634 m. Vilniuje išleistą gedulingą pamokslą, pasakytą prie Smotrickio karsto (*Widok potyczki wygranej, zawodu dopedzonego, wiary dotrzymanej...*²⁶); be to, mini daugelį žinių apie metropolitą Ruskį sklindant iš lūpų į lūpas, liudydamas egzistavusią žodinę tradiciją²⁷.

Tai dar vienas argumentas geriau pažinti unitų ir su jais susijusią raštiją kaip visuomenę integravusį reiškinį, kreipusį rusėniškosios jos dalies kolektyvinę sąmonę Vakarų katalikybės kryptimi, kartu siūliusį tolesnės visuomenės ir valstybę sudariusių tautų integracijos gaires. Tokios gairės buvo ir ryškios asmenybės bei jų polėgiai, įvykiai, tapdavę ženkliška ir kartu integruojančia kolektyvinės sąmonės savastimi.

²⁵ Jų pavadinimus žr. 2 išnašoje.

²⁶ [Kortyski (Kortycyusz), Wojciech] *Widok potyczki wygranej, zawodu dopedzonego, wiary dotrzymanej. Od Meletyusa Smotryskiego archiepiscopa Hieropolitanskiego... na iegoż pogrzebie. Przed... Iozefem Rutskim metropolitą Ktiowskim y... Ieremiaszem Poczapowskim episkopem Łuckim... w cerkwi Dermańskieij wystawiony*. Przez x. Wojciecha Kortyciusa Soc. Iesu, dnij 29 stycznia roku Pańskiego 1634, Vilnae: Typ. Acad. Soc. Iesu, 1634 (64 p.). Aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos. Kontrolinis sąrašas*, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, 87–88 (Nr. 320).

²⁷ *Vita Ruscii*, 143, 181, 182.

Bažnytinės unijos reiškinio srityje tokie apsisprendimo poliai visada buvo stačiatikybė (su gravitacijos centru Maskvoje) ir katalikybė su įvairiomis integracinėmis galimybėmis Abiejų Tautų valstybės viduje (su Vilniaus-Romos idėjine traukos ašimi). Poleminiame kontekste ypač paveikūs ir vertinami buvo taip pat įvykiai, susiję su antgamtine, stebukline asmenų valios, demonstruojančios ir dieviškąją tiesą, išraiška. Prieš juos, kaip galime įsivaizduoti, sunkiai galėjo rasti argumentų priešinga pusė – nebent neigti.

Vienas iš tokių įvykių yra įstabiai pareikšta paskutinė Smotrickio valia. Pastabą apie tai rankraštinio kodekso pabaigoje pasirūpina pateikti jį sudaręs asmuo. Akivaizdus jo siekis buvo į vieną vietą surinkti ir suregistruoti visą kitų parengtą biografinę medžiagą, susijusią su metropolitą Ruskio asmeniu²⁸. Įdomu, kad toks darbas baigiamas išskiriant ir plačiau aprašant šį vienintelį įvykį, papasakotą viename iš sudarytojo paminėtų, bet į kodeksą neįtrauktų (nes jie buvo jau anksčiau išspausdinti) darbų – Sušos parašytoje Smotrickio biografijoje. Tas įvykis susieja dvi didžiulės svarbos bažnytinės unijos likimui turėjusias asmenybes ir yra branginamas, matyt, visų pirma dėl akivaizdaus, neginčijamo antgamtiško liudijimo bažnytinės unijos, vienybės su popiežiumi ir katalikais naudai, taigi dėl apologetinio reikšmingumo nuolatinėje polemikoje su „schizmatikais“. Taip pat įvykis svarbus tuo, kad plačiai žinomas „tėvynėje“ (pvz., apie jį gana išsamiai kalba Vijūkas-Kojalavičius²⁹):

²⁸ Paskutinė sudarytojo pastaba, įrašyta po „Ruskio gyvenimo“: „taipogi sklinda kai kurie patikimi pasakojimai, kuriuos sudarytojas čia nutyli, kadangi ėmėsi ne pareigos rašyti jo gyvenimą, o pateikti tai, kas pasitaikė jau parengta ir ką į savo rankas galėjo gauti“ (*Circumferuntur itidem nonnulla certa fama, quae hic tacet collector, quod non scribendi ejus vitam provinciam susceperit, sed repraesentandi ea, quae parata obviate prae manibus habere potuit.*), ten pat, 182.

²⁹ Vijūkas-Kojalavičius, 132–135.

„Būtinai reikia paminėti tai, ką skaitome Meletijaus gyvenime, taip pat tai yra labai gerai žinoma mūsų tėvynėje ir yra išlikę tėvo Alberto Kortyckio SJ pamoksle, pasakytame per Meletijaus laidotuves ir išspausdintame, – apie Urbono VIII apaštalinę brevę, suteikiančią Smotrickiui atleidimą dėl schizmos ir nuo ekskomunikos ir t. t.; šią brevę Meletijus buvo liepęs po mirties išprausti jam į ranką ir jau visai sustingusia ranka ją kuo tvirčiausiai buvo suspaudęs, o paskui Juozapo [Rutskio], kuris atvyko po jo mirties, liepimu viešai, matant daugeliui žmonių, taip pat schizmatikų, paleido ir vėliau atgautą vėl suspaudė“³⁰.

Be šio stebuklo – kai miręs Smotrickis laikė popiežiaus atleidimo dokumentą taip, kad jo iš rankų negalėjo išplėšti niekas, išskyrus Rutskį, – būtų galima išskirti dar kelis svarbiausius unitams įvykius, kurie kartojosi iš veikalo į veikala, kurių atminimą buvo siekiama išsaugoti ir rašto paminkluose, ir žodinėje tradicijoje. Pažvelgus į Vijūko-Kojalavičiaus „Įvairenybėse“ pateikiamą Bažnyčios istorijai LDK svarbiausią faktografiją ir palyginus ją su „Rutskio gyvenimu“ galima identifikuoti tokius ženkliškus įvykius kaip viešojoje atmintyje įsitvirtinančias unitų istorijos bendrąsias vietas, turinčias ir ryškų prasmę tapatybės ženklų, paveikiai telkiančių tam tikrą visuomenės dalį, krūvį. Jie pasirenkami ir branginami bei demonstruojami, nes aktyviai apeliuoja į individo (skaitytojo) sąmonę skatin-

³⁰ *Illud perquam memorandum, quod in vita Meletii legitur, idemque notissimum est in patria nostra ac exstat in concione reverendi Patris Alberti Kortyscii Societatis Jesu in funere Meletii dicta typisque mandata de Brevi apostolico Urbani VIII absolventis Smotricium a schismate et excommunicatione etc., quod Breve post mortem jussu inseri sibi in manum Meletius quodque rigida iam prorsus manu fortissime strinxerat et deinde ad imperium Josephi, qui post mortem ipsius advenerat, palam in conspectu multorum hominum etiam schismaticorum dimiserat atque deinde iterum receptum constinxerat. Ten pat, 181–182.*

dami tokią identifikaciją, pritarimą, bent solidarumą. Tokie įvykiai: stačiatikių vilniečių riaušės siekiant atsiimti iš unitų Švč. Trejybės cerkvę 1607 m., stačiatikių klastą ir žiaurumą rodantis miestiečio Jono Tupeko vykdytas pasikėsinimas prieš unitų metropolitą Ipatijų Pociejų³¹, Polocko arkivyskupo Juozapato Kuncevičiaus kankinystė Vitebske 1523 m., Meletijaus Smotrickio atsivertimo faktas, akcentuojant jo atgailą už Kuncevičiaus kankinystę (išorinis veiksmas – kelionė į Graikiją bei Jeruzalę), Leono Sapiegos dosnumas unitams. Vienas iš „Rutskio gyvenimo“ tikslų buvo išsaugoti ir visuomenei pateikti daugiau tokių ženklų, visų pirma susijusių su Rutskio asmeniu ir jo švento bei veiklaus gyvenimo pateiktu pavyzdžiu. Aptartasis veikalas duoda galimybę stebėti identifikacinius virsmus vieno žmogaus gyvenime visų pirma konfesine prasme. Tautinės identifikacijos tyrimui medžiagos čia yra kiek mažiau, bet daugelis biografijos akcentų labai susiję su besikuriančiu rusėniškojo identiteto modeliu, o plačiau prasme yra sąveikos su Lietuvos valstybės tradicija ir nobiliteto integraciniais siekais išraiška.

Pabaigti norisi pastaba apie tokio bažnytinės unijos konsolidacinio poveikio valstybės visuomenei (ypač buvusios stačiatikiškos visuomenės dalies priartinimo prie katalikiškosios) galimus ilgalaikius padarinius, siekiančius iki mūsų dienų. Suvokiant bažnytinės unijos poveikio etninės Lietuvos pakraščių likimui tyrimų aktualumą, ypač taikli atrodo projekto LITTERA seminare nuskambėjusi mintis³², kad tautinei identifikacijai, apsisprendi-

³¹ *Ten pat, 126–127; Vita Rutscii, 169–170 (cap. XXV, Hypatio Metropolitae digitos manus sinistrae amputat Schismaticus in medio foro Vilnensi).*

³² Projekto LITTERA seminaras „Šiaurės rytų vilniškiai. Sociolingvistiniai tapatybės aspektai“ Vilniaus universitete 2006 m. balandžio 13 d. Pranešėjai dr. Jolita Urbanavičienė (LKI), dr. Vytautas Kardelis (VU).

mui vienas iš reikšmingiausių dalykų yra šeima ir santuoka. Turbūt neabejotinai galima teigti, kad unija sudarė sąlygas gausesnėms mišrioms santuokoms tarp lietuvių ir rusėnų (vėliau gudų) kaip tos pačios katalikų tikybos išpažinėjų, besiskiriančių tik apeigomis. Pastebėta, kad gudų kalba, kitaip nei lenkų, plito daugiausia ne per institucijas (bažnyčią, dvarą, valdžios įstaigas), o „žmonių betarpiškų kontaktų keliu“³³. Tai neturėjo staigaus poveikio, tačiau iš istorinės perspektyvos tyrinėtina, kiek nauja konfesinė realybė LDK viduje tokiu būdu ilgainiui lėmė slaviškojo tautinio ir kalbinio arealo slinktį Vilniaus kryptimi per kelis amžius.

„Vienas stipriausių žmogaus poreikių yra tapatumo poreikis.“³⁴ Taip yra daugeliu požiūrių – tautiniu, religiniu, teologiniu ir kitais. Su bažnytine Brastos unija atsirado dar viena religinės tapatybės galimybė ar variantas LDK. Vieniems jis buvo kaip lauktas rezultatas, kitiems būtinybė, tiesioginė ar netiesioginė prievarta ar

³³ Plg. apibendrinimus, daromus remiantis Zigmo Zinkevičiaus ir kitų darbais kn. Stanislovas Buchaveckas, *Šalčios žemė*, Vilnius: Mintis, 1992, 74–75.

³⁴ Jacques Philippe, *Vidinė laisvė*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2005, 128.

asmeninių ieškojimų ir apsisprendimo realizacija. Čia aptariamo šaltinio pagrindinį veikiantį asmenį Rutskį unitiškosios tapatybės pasirinktis „ištinka“ toli nuo tėvynės, Romoje, – iki tol nesiekta, neišaugusi kaip vidinis poreikis (pavyzdžiui, kovoti su stačiatikybės LDK ydomis). Ištinka kataliką konvertitą, pakeitusį tėvų kalvinistišką tikybą, itin rezervuotai žvelgusį į Rytų krikščionybės tradiciją. Ištinka jauną, bet nemaža patyrusį, mačiusį pasaulio, išsilavinusį, turintį savo nuomonę ir mokantį ją ginti bei argumentuoti vyrą. Po nelengvo pažinties ir apsisprendimo kelio unitiškoji tapatybė tampa savastimi. Jau Vilniaus kultūrinėje erdvėje ji realizuojasi pagrindinio šios katalikybės formos ramsčio ir platintojo Lietuvos ir Lenkijos valstybėje gyvenimu ir darbais. Korsako tekstas palielia gyvą tokių epochos aktualijų liudijimą. Jo sukurta unitų Kijevo metropolito Rutskio gyvenimo aprašymo versija, rodos, ne mažiau aktuali to meto LDK visuomenei ir naujovių keliui į tapatybės statusą pažinti nei mūsų kultūros istorijoje jau gana intensyviai įsisavinami kiti per asmeninę patirtį epochos tikrovę atspindintys rašytiniai šaltiniai (tokie kaip Teodoro Jevlašauskio *Atsiminimai*, Teodoro Bilevičiaus *Dienoraštis* ir kt.).

**CONFESSIONAL INTERACTION AND SEEKING TO FIND
A CONFESSIONAL IDENTITY IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
FROM THE END OF 16TH TO THE FIRST PART OF THE 17TH CENTURY:
ACCENTS IN THE *VITA JOSEPHI VELAMINI RUTSKI* (1640)
BY RAPHAEL KORSAK**

Mintautas Čiurinskas

Summary

This article focuses on the biography of the metropolitan of the Ruthenian Uniate Joseph Velamin Rutski, written in Latin by his successor Raphael Korsak. This interesting biographical work remained unfinished and unpublished till 20th century. Not only detailed analysis of this work is presented in the

article, the biography is also taken as the source and the basis for some broader conclusions in the field of formation of the religious identity in the Grand Duchy of Lithuania, mainly in the first part of the 17th century. Such approach is allowed by several circumstances related with this work – close personal

relation between the described person and the author, the similarity of their biographies. The high education and ecclesiastical position of the author allowed to make many important remarks about the described times. The accuracy representing details and attention to the life of the spirit of the described person (which were elements taken from the tradition of Jesuit biography) preserved very much authentic material from the early history of the Uniat Church and vividly reveal difficulties in the life of the citizen

Gauta 2006 05 31

Priimta publikuoti 2006 09 20

of GDL in the way toward Uniat Church and Eastern-Rite Catholicism as one's own religious identity. On the basis of this work and also of some other biographical and historical writings related with Uniat Church we can distinguish some events as common sites of memory, which became significant signs for this identity (an attempt on the life of the metropolitan of uniats in Vilnius, the martyrdom of archbishop of Pollock Jozafat Kuncewicz and the conversion of Meletius Smotrycki, which took place afterwards).

Autoriaus adresas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6

LT-10308 Vilnius

El. paštas: mintautas.ciurinskas@flf.vu.lt